

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТА НА ЛИТЕРАТУРНОКРИТИЧЕСКОТО САМООСЪЗНАВАНЕ

*Александра АНТОНОВА, Институт за литература – Българска
академия на науките*

THE CHALLENGES OF LITERARY CRITIC'S SELF- AWARENESS

*Alexandra ANTONOVA, Institute for Literature – Bulgarian Academy
of Sciences*

Abstract: The following text is provoked by the interest towards one specific feature of literary critics – its reflex to analyze itself, to ask itself what its essence, function, mission, responsibilities are. Critic's look is turned at the same time towards the work of art and its reception. The study is structured as a complex of critics' voices from different generations, which search the essence of critics through versatile correlations: art – science, analysis – synthesis, aesthetics – history, critic – author – work – recipient – society, etc. In this dense network of cultural discussions mechanisms of structuring and restructuring the literary canon are clearly outlined.

Keywords: literary critics, literary history, self-analysis, reception, literary canon

*„границата между субективното
мнение и субективистично и тенденциозно
мнение е много коварна. На нея могат да се
задържат само много надарени, мощни и
хладнокръвни умове“*

(Кръстьо Куюмджиев, „От
какво умира поезията“, 1977).

Ако литературата е паметта на една нация, а литературната история и критика – охраната на тази памет, ако литературата носи самосъзнанието на една нация, то литературната критика гради самоосъзнаването ѝ – не само чрез чувственото и интелектуално обработване на (възприятието на) художествения текст, но и чрез себеаналитичните си рефлексии. Проучването на творческото наследство на няколко поколения български литературни критици и историци извежда наблюдението, че авторефлексията, вглеждането в същината на критическата работа, в нейните задачи, отговорности, смисъл, е характерна особеност на литературната критика. Авторефлексията на критика се развива спираловидно и на много нива – от сетивно-

рационалното възприятие на творбата, през анализа и синтеза на това възприятие до оценка на социалните и психологическите му отражения. Колажната структура на настоящото изследване демонстрира критическата авторефлексия като културен феномен чрез очертаването на проблемни полета в нея и проследяването на поколенческата ѝ приемственост.

В юбилейния брой 3 на в. „Литературен форум“ от 2015 г. са поместени следните редове на Здравко Петров за литературния критик: „За него малко говорят на официални тържества, рядко го обграждат с юбилейно внимание [...]. На него му е значително по-мъчно да заеме място на литературното небе, да изтръгне възхищението на публиката, да спечели признанието на творците. [...] няма на света учебник по литературна критика, научна класификация на чувствата, систематика на образите. [...] А на критика му е необходимо дълго време да култивира у себе си оная драгоценна дарба, която му позволява да общува с чуждите души“¹.

Феноменът на литературната критика, който определя нейната специфика, който задава и авторефлексията като част от тази специфика, е породен от *средищната ѝ позиция* – нейният продукт е текст върху текста, тя свързва и в някакъв смисъл предефинира схващането за изкуство и за наука, за общество и личност, за автор и читател, за разум и сетива (интуиция), за синтез и анализ. Средищната позиция на критиката предопределя хибридността и оттук – неуловимостта на литературнокритическата същност, а авторефлексивната настройка едновременно задава и се развива в поредица от дебати относно същината на критиката – дебати с философски, психологически, социокултурен характер. „Или“ или „и“. Литературнокритическите текстове са рожби на самопознавателна настройка, която се оглежда в характерно колебливото, осцилиращо отношение към нея².

¹ Петров, Здравко. Младостта на литературния критик. // *Петров, Здравко. Среци с големи и малки.* – С.: Български писател, 1962. Тъкмо средищната позиция на литературната критика залага *многокомпонентността* ѝ, която предопределя трудното култивиране на критика. В статията си за Минко Николов от 1968 г. Йордан Василев пише: „Никой друг художник не е така детерминиран в своето развитие от безброй задължителни условия, както литературният критик. Това е отражение на дуализма в тази сложна творческа личност и в самия характер на нейното дело – връзката ѝ с изкуството изисква вдъхновение, артистичност на възприемане, усет и изява, а близостта с науката не допуска художествена разпиляност, стихийност в труда и незаинтересованост от резултатите. Критическата личност най-бавно и най-трудно се създава и най-бързо, най-лесно се разрушава. Защото тя е единство от познание, морал, емоционалност, тя е твърде цялостна“. Вж. Василев, Йордан. Критикът в своето творчество. // *Септември*, 1968, № 1, 166–177.

² Статията на Минко Николов „Отговорности и възможности на критиката“ от 1965 г. започва с думите: „Литературната критика е като болен човек, за когото

Една от основните дискусии, която тече от поколение в поколение критици, е **изкуство или наука е литературната критика**. Петко Росен заявява в „Спомени и размисли“: „Критиката е изкуство, не наука“. На същото мнение е и Константин Гълъбов, който е категоричен: „Критиката не е наука“³. Минко Николов пише: „Критиката предявява едно по-обикновено искане: да не я поставят нито по-горе, нито по-долу, нито встрани от литературата, а да я разглеждат като равноправна част от самата литература“⁴. За Ефрем Каранфилов в двойствената позиция на критиката между изкуството и науката е и трагедията, и достойнството ѝ.

Художественият характер на литературната критика се определя от нейния предмет: Каранфилов е убеден, че критиката трябва да подхожда единосъщно към своя обект: „към живото слово трябва да се пристъпва с живо слово, литературнокритическите творби, именно творби, трябва да се четат като самостоятелни литературни произведения“⁵. (Защото „не само критиката влияе върху литературата, но и литературата влияе върху критиката“, добавя той.) Особено съществена подкрепа на тази теза оказва есеистично-импресионистичната критика на Здравко Петров и Кръстьо Куюмджиев: „Те на практика доказаха плодородността на един принцип, според който литературното произведение не е обект за студени дисекции и бездушни анализи [...] Те отстояха правото на критиката да бъде част от литературата, а не сбор от предписания и катехизис от нравоучения“. Творческото себеосъществяване на литературния критик се доказва от многообразието на критически стилове⁶, разнообразие, към което трябва

всички се грижат. [...] Културни институти и литературни редакции свикват авторитетно консилиуми, инжектират я с по една доза „откровен разговор“ и очакват с нетърпение да я видят застанала здраво на крака. Но не само другите са загрижени за състоянието на критиката, а и тя самата се грижи за себе си“. Вж. Николов. Минко. Отговорности и възможности на критиката. // *Септември*, 1965, № 4.

³ Гълъбов, Константин. Същина и задачи на литературната критика (В памет на д-р Кръстев). // *Философски преглед*, Год. I, 1929, № 2, с. 191–203.

⁴ Николов. Минко. Отговорности и възможности на критиката. // *Септември*, 1965, № 4.

⁵ „Литературата е човекознание. И литературната критика е също човекознание. С мършаво слово и литература, и литературна критика не може да се прави“, пише Ефрем Каранфилов в „Задачи на литературната критика“ (1979).

⁶ Ефрем Каранфилов дефинира не само стилове, но и типове литературни критици: „Има много „образи“ на критици: хирург, който с точни ръце дисектира трупа на литературната творба или на автора и сред мириса на карбол и спирт слага своите научни названия; образът на етикетировчика, който така облепя с етикети творбата, че тя започва да прилича на куфар, преминал през безброй хотели; образът на хвалител, който с пулверизатор разпръсква благоухания около автора или размахва кандило с тамян; образът на прокурор,

да има търпимост, пише Ефрем Каранфилов: „Лоши са само скучните“. Силният индивидуален критически почерк, който предава и стила на автора, е задължително условие на литературнокритическото майсторство. Средищният характер на литературната критика задава обаче и известна колебливост в съотнасянето ѝ към изкуството и науката. Стоян Каролев говори за „познание“, което литературната критика дава, познание, което не е художествено. От друга страна нарича литературнокритическите статии „литературни творби“, „а не някакво оперативно-организационно средство за порицаване, насърчаване, прославяне и пр.“

Преподновяващият се дебат в определянето на критиката като изкуство или наука е пряко обвързан с дебата за **аналитичния и синтетичния подход** на литературната критика. Константин Гълъбов говори за т.нар. творческо съчленение, което извършва литературната критика. Критическият анализ, продължава Гълъбов, води до синтез, разчленението – до съчленение – „и тук, в съчленението, имаме в още по-висока степен творчество, защото елементите, добити от разчленението, се слагат в едно ново единство [...] В своя размах творческата комбинаторна фантазия е манифестация на скритото творческо аз на критика, което с пробудената идея за съвършеното претворява чуждото художествено произведение“. Творческият синтез като смисъл на литературнокритическата аналитична работа посочва десетилетия по-късно и Ефрем Каранфилов: „Има поезия в творческия анализ на една литературна творба, стига след това да се яви и синтезът“⁷. Виждане, с което се присъединява не само към Константин Гълъбов, но и към Здравко Петров, който твърди в „Споделени мисли за критиката“: „Читателят може да се наслади и на изящството на един импресионистичен стил, и на майсторството при проникване в структурата на една творба, при правенето на виртуозни стилистични анализи“.

Авторефлексивната настройка на литературния критик го обръща към самия него. Минко Николов описва удачно тази характерна нагласа: „Критиците също имат навик да се гледат в огледалото и да се питат разни неща. Къде сме били преди и къде сме сега? Как се е изменяла литературата и как е кореспондирала критиката ни с тези изменения? Какъв е нейният критерий, нейните мащаби, нейният вкус?“.

който изготвя обвинителна реч въз основа на строгите „законни текстове“. Но има и образа на критик-келнер: той поднася литературните произведения на блюдо в сосовете на своите разсъждения или преживявания“ („За литературната критика“, 1971).

⁷ Каранфилов, Ефрем. За литературната критика. // *Пламяк*, 1971, № 13. И продължава: „В никакъв случай не съм съгласен, че анализът убива литературнокритическата творба. Зависи как се прави. Може да има поетическа красота в анализа на едно произведение“.

Тончо Жечев профилира критика по следния начин: „изначалният подтик на това творчество е духовният живот сред създаденото вече от други творчество, миналият веднаж през човешки възприятия живот. [...] Той разкрива художествените стойности чрез себе си, чрез онова действие, което те са произвели на него. Този тип критика се стреми да бъде изкуство, което живее от изкуството, от живота на художниците и авантюрите на художествените творби“. Схващането на Здравко Петров за литературната критика като „форма на четене“ се подкрепя от Ефрем Каранфилов, който определя критика с думите на Сент-Бьов: „Критикът е само човек, който знае да чете и учи другите как да четат“.

В статията си „Същина и задачи на литературната критика“ Константин Гълъбов формулира етапите, през които преминава критическото възприятие и работа: „Нека означим цялостното естетическо изживяване като първи, опознаването като втори и присъждането като трети момент в онова критическо отношение, като резултат на което се явява творческата критика. Тези три момента са свързани един с друг, обаче те не са дадени последователно [...]. Напротив, те се появяват едновременно“. Присъдата на критика лежи на неуловимата граница между „края на интуитивния набег и началото на разсъдъчното отнасяне“⁸. На тази лабилна граница Гълъбов разполага още едно понятие – „критически усет“ – това е вродената способност за „неразсъдъчно опознаване“, която му помага да открие, т.е. да преведе през разума, да обясни причините за изпитаното естетическо удоволствие или неудоволствие от творбата. Рожба на интуицията, критическата присъда е рационализирана, за да помогне на читателя „не само да изживява художественото произведение, но и да го разбира“.

Литературната критика осмисля себе си като **фактор на канона** и като фактор на канона се дефинира динамично чрез съотношенията естетика – идеология, оперативна критика – история, съотношения, производни на по-едрите критик – творба – творец – читател – общество: „Положението на литературния критик си остава все още за мнозина неопределено. Често мразен от поетите, непризнаван за творец от читателите, но все пак търсен и от едните, и от другите, той се издига понякога до високото достойнство на водач, за да остане после в сянка, на заден план или съвсем без място в паметта на поколенията“⁹.

⁸ В „Критически размишления за критиката“ Стоян Каролев твърди: „Талантливият критик е наказан от природата: той е извънредно чувствителен към художествената красота, но въпреки това не може [...] да се забрави блажено, да „потъне“ в творбата“. „Обикновено умът мотивира, подкрепя, доказва това, което усетът е подсказал като оценка за хубаво и лошо. Усетът е вроден, той е дар от природата. Но той се и култивира, развива се, видоизменя се“, пише още той. А Тончо Жечев твърди, че на критика липсва „благословеното за художника невежество“.

⁹ Цанев, Георги. За литературния критик. // *Златорог*, 1931 г., № 1.

Функционирането на критиката между творба, творец и читател предопределя и един от основните дебати – със социокултурен контекст – относно активната и пасивна ѝ функция. „Две са ролята, в които критикът иска най-малко да вижда себе си: в ролята на прокурор и в ролята на подсъдим. Никой друг не е в състояние да утвърди авторитета на критика, освен той самият. [...] Какво пише и как пише, ето мярката“, твърди Минко Николов в „Отговорности и възможности на критиката“ (1965). Стоян Каролов допуска умерена менторска функция на критиката: „може и успешно, изхождайки от творческото своеобразие на писателя, [...], да посочи път, цел, идеал.“ И все пак читателите се интересуват преди всичко от писателя, не от критика, напомня той. К. Гълъбов отрича менторската функция на критика, в някакъв смисъл отрича активното му отношение спрямо твореца: „Той не трябва да схваща като своя главна задача да насочва твореца по пътищата, които счита за правилни [...]. По-добре е изкуството да се развива без много опекунство от страна на критиката“¹⁰. Голямата цел на критика според Гълъбов са по-скоро читателите – „защото те са консуматорите, от които зависи съдбата на изкуството.“ Или както много точно посочва Ефрем Каранфилов: „Писателя дълбоко и интимно го интересува не какво ще му каже критикът, а какво ще каже критикът на читателите“¹¹. А тях критикът ще спечели едновременно с добра аргументация и с жив език – „Критиката [...] трябва да пази своя художествен характер, за да бъде обект на естетическо изживяване от страна на четеца“¹². Читателите на критиката са обаче твърде малко, констатира със съжаление Тончо Жечев в статията си „Съдбата на критика“, посветена на Здравко Петров. Причина за това Ефрем Каранфилов вижда в „книжността“, която се превръща в един от най-големите врагове както на поета и романиста, така и на литературния критик.

В обемната си статия „Отговорности и възможности на критиката“ Минко Николов пише: „Критиката ще засили своя авторитет,

¹⁰ „Никой писател не са го създали критиците“, твърди Ефрем Каранфилов в своите „Бележки по някои въпроси на критиката“ от 1965 г. И добавя: „Но и никой критик не са го създали писателите“.

¹¹ Каранфилов. Ефрем. Бележки по някои въпроси на критиката. // *Септември*, 1965, № 12.

¹² „Няма ли право критикът нещо само да намекне, да задържи и утаи, да подскаже, да внуши? Няма ли право да разчита на умен читател? Читател, който да не се хваща буквално за всяка дума, защото има нюанси, които не могат да се внушат само с прекия израз“, пита реторично Кръстьо Куюмджиев в „За сериозната критика“. Добрата комуникация между критик и читател е смисъл и цел на критиката според Здравко Петров: „Критиката, без да кокетира с вкусовете на масовия потребител, трябва да се приближи до него, иначе има опасност от изолация. Тая изолация може да я превърне в някакво херметично занятие“. Тази комуникация задава най-сетне и активната социална функция на критиката.

когато сверява своята чувствителност с пулса на съвременността, когато развива вкус към проблемно критическо мислене“. Николов е за „поголяма гражданска развълнуваност и публицистичен темперамент на критиката“, обявява се против „цеховото затваряне“ за излагане на „насрещните ветрове на съвременността“, нещо повече, обвързва „повишения граждански нерв“ с нарастване на философските аспекти в критическото обобщение. Ефрем Каранфилов се съгласява, че „често тъкмо публицистичният елемент в критиката, това е нейният истински патос“: „Критикът не е скучен описател, нито професионален чичероне в света на прекрасното, а обществена личност – ярко изразена, с индивидуален маниер на чувстване и мислене“¹³. Възгледът за същинната обществена принадлежност на литературната критика споделя и Георги Константинов, едновременно активен и като оперативен критик, и като историограф на литературния процес. В „Разговор за критиката“ той твърди: „Литературните критици, които отговарят на призива си, са хора преди всичко с живо обществено чувство, хора, които не могат да живеят извън актуалния литературен живот“¹⁴. Нещо повече – не само с живо обществено чувство, но и социално активна според Здравко Петров трябва да бъде литературната критика (и тази социална активност той определя като специфична за марксистическата критика, „която се отличава със своя войнстващ дух, активно начало“¹⁵). Общественото чувство на литературната критика Боян Ничев вижда в насочването ѝ към образа на съвременника – „главната, основна ос, около която трябва да се съсредоточат критическите ни търсения“¹⁶.

Отношението критика – идеология, социална контекстуализация – естетическа оценка са в основата на проблема за създаването на **канона**. Цялата дискусия за същината на критиката, която прелива от поколение в поколение, е и дискусия за **критерия**, същият за самоосъзнаването на литературната критика, самоосъзнаване, което предполага социалната функционалност на критиката и я формира като импакт-фактор. Боян Ничев е категоричен: „Винаги критиката е била

¹³ Каранфилов, Ефрем. Бележки по някои въпроси на критиката. // *Септември*, 1965, № 12, с. 103–119.

¹⁴ Константинов, Георги. Разговор за критиката. // *Септември*. Год. XII, 1959, № 8, с. 158–182.

¹⁵ „Марксистическата критика не се въоръжава, не капитулира пред стихийния творчески процес, тя се мъчи не само да го обяснява, но и да го направлява.“ (Петров, Здравко. Из историята на българската марксистическа естетика и критика. // Критици. – С.: Български писател, 1988, с. 14.)

¹⁶ Ничев, Боян. Споделени мисли за критиката. // *Септември*, 1973, № 5, с. 164–178. А Здравко Петров завещава: „всеки критик, преди да се оттегли в сладките, блажени води на академизма, трябва да остави един том портрети на съвременници, независимо какви са те по дарби и значение“.

литературна политика, винаги е преследвала определени, ясни, повече или по-малко социални цели в своята дейност¹⁷. Естетическите ценности, които критиката създава, на които се уповава и според които съди обаче, са пътеводни през идеологическите контексти: „За мен критиката преди всичко изпълнява задачата си, като изгражда система от естетически ценности и отстоява тази система. [...] Какво значи да създадеш система от ценности? Това значи да не си противоречиш, това значи да мериш с еднаква мярка всички писатели, да не отстъпваш пред йерархията, това значи да си готов еднакво справедливо да прецениш неуспеха на един утвърден писател и успеха на едно ново име“, пише Боян Ничев в „Споделени мисли за критиката“. Сложната динамика на отношенията критик – писател – читател – общество пронизва естетическата оценка, през която критиката се самоосъзнава, и оформя понятието „съвест на критика“. („Как да постъпиш, ако сигналите на собствената съвест не се съгласуват с повелите на т. н. обществено поръчение?“, пита Минко Николов.) Затова въпросът за канона, а оттук и за историята, е и нравствен според Кръстьо Куюмджиев. Нравственият критерий не трябва да се изражда обаче в нравствен предразсъдък. Ако критикът „няма куража да гледа в очите както на светостта, така и на греха, щом няма смелостта да навлиза в тъмнините, както удоволствието да се разхожда из ярко осветени зали [...], неговите характеристики ще бъдат точни, но бледни, лишени от цветове, неговите тълкувания няма да бъдат „произволни“, но ще бъдат схематични; той ще се движи по общите места, по външната кора на поезията, десет етажа над най-интересните явления, над подземията, където се пазят истинските съкровища“, продължава Куюмджиев¹⁸.

Проблемът за ценностната система на литературната критика и динамиката на канона е пряко свързан със схващането за **литературната история**. „Литературната критика и литературната история са две различни неща, макар литературният историк да влиза често в ролята на литературен критик. Литературният критик изказва естетическа присъда върху художественото произведение; литературният историк иска да обясни неговата поява като резултат на литературното развитие – да обясни и значението, което то има за по-нататъшното литературно развитие на един или повече народи“ пише Константин Гълъбов. Литературната критика и история са същностно свързани според Минко Николов: „моята мисъл е в защита на обективността и историзма, които заслужават по-голямо уважение в работата на критика“. Според Георги Цанев литературният критик е този, който създава литературната

¹⁷ Ничев, Боян. Споделени мисли за критиката. // *Септември*, 1973, № 5, с. 164–178.

¹⁸ Куюмджиев, Кръстьо. За сериозната критика. // *Септември*, 1962, № 12, с. 166–173.

история: „това, което се дава като литературна история и критика в една литература, се дава по правило от критиците и учените специалисти“.

Провиждането на историческа проекция на сегашността е в основата на постоянния – скрит и открит – дебат за дефинирането и функционирането на литературната критика. „Историкът се явява в качеството си на оригинален тълкувател и самостоятелен ценител, който пристъпва към явлението със съвременен поглед и естетически усет. [...] Такъв автор третира литературната история не като хронология от мъртви факти и дати, а като богат ансамбъл от разностепенни гласове, които отекват и до днес [...] Затова и разграничението между историк и критик ми се струва твърде условно. Традиционният антагонизъм между двата рода дейност почива върху [...] едностранчиво и дефектно развитие в посока на два полюса, на единият от които стои вестникарският рецензент със своята злободневност, а на другия – литературният академик в своята непристъпност“, пише Минко Николов. Смесената оперативна критика активира и създава исторически контексти, винаги търси и вижда хоризонта на историята. Мерна единица за ценност на настоящето е обемът минало в него според Тончо Жечев: „Защото богатството на усета за съвременността се предопределя от това, колко минало се побира в него. [...] Степента на нашето творческо проникване в миналото на родната литература зависи от степента на нашето проникване в своята съвременност, в нейните обществени и човешки потребности. Или още по-точно – „от разбирането на своята съвременност като плод от миналото“.

Историческата перспектива на съвременната естетическа оценка Георги Цанев свързва с идеологическото контекстуализиране. В статията си за Тончо Жечев той определя критиката като „проза с идеологичен характер“ и извежда като основен принцип обвързаността ѝ „не само с общественото развитие (общозадължителен марксистически принцип), но и със съдбата на народа в историята, както и с културните проблеми в миналото и съвременността“. Нещо повече – рефлексирайки върху думите на Жечев, че критиката „не трябва да се разтваря в художествената проза, да се отказва от идеологическия си характер“, Цанев формулира Тончо-Жечевото схващане за критиката като „нов вид проза с идеологичен характер, равностойна като творчество с художествената проза“¹⁹.

В преобновяващата се „с първозданна свежест“ дискусия за литературната история вибрира проблемът за критерия (канона). Защото „литературната история, когато е истинска, е разговор на живи с вечно живи“²⁰. В дискусията за нова българска литературна история Боян

¹⁹ Цанев, Г. Критиката като проза с идеологичен характер : [За Тончо Жечев]. // *Литературна мисъл*, 1972, № 1, с. 85–98.

²⁰ Жечев, Тончо. Бележки по методологически въпроси на българската литературна история. // *Литературна мисъл*, 1977, № 6, с. 17–33.

Ничев се включва с твърдението, че „литературната история [...] не е пантеон, където безсмъртни покойници са изложени за вечни времена, а система от естетически ценности, динамични, подвижни, от които постоянно отделни елементи се задвижват, стават функционални за сметка на други, които остават на заден план“²¹. Защото „критикът умее да възкресява. Да вдигне на живот умрелите, забравен писател или творба. И те да станат по-живи от всякога“, твърди Ефрем Каранфилов в „За литературната критика“ (1971). И тъкмо защото носи дебата за литературния канон, защото, както и самата литература, е най-сетне човекознание, историята е едновременно изкуство и наука: „една идеална литературна история е ново класическо литературно произведение в нашата култура – естетически въздействащо, увлекателно като роман, живо като полемика, вълнуващо като свежо открита истина, дълбоко като философска проза, завладяващо като лирика, безпощадно като документална история, точно и терминологично упорядъчено като наука“ (Тончо Жечев)²².

Съпоставянето на критически гласове от различни поколения цели да въведе в автентични интелектуални светове от средата и края на двадесетото столетие и да покаже променливото и сходното в мисленето за текста и неговата рецепция. Авторецепцията на литературната критика се явява своеобразно трето ниво на осъществяване на художествения текст след неговото сетивно и рационално възприятие. Характерната „критика на критиката“ превръща художествения текст в провокат на критическия себеанализ, осъществява художествения текст като импулс на себепознанието на литературната критика. Наблюденията върху автоаналитичните рефлексии на литературните критици ни дават основание да мислим авторефлексията като специфична особеност за аналитичното възприятие въобще.

Библиография:

Василев, Йордан. Критикът в своето творчество. // *Септември*, 1968, № 1, 166–177.

Гълъбов, Константин. Същина и задачи на литературната критика (В памет на д-р Кръстев). // *Философски преглед*, Год. I, 1929, № 2, с. 191–203.

Жечев, Тончо. Бележки по методологически въпроси на българската литературна история. // *Литературна мисъл*, 1977, № 6, с. 17–33.

Жечев, Тончо. Съдбата на критика : [Статия за Здравко Петров]. // *Септември*, 1963, № 1, с. 142–156.

Каранфилов, Ефрем. За литературната критика. // *Пламяк*, 1971, № 13.

²¹ Ничев, Боян. Методологически проблеми на българската литературна история. // *Литературна мисъл*, 1976, № 5, с. 48–67.

²² Жечев, Т. Бележки по методологически въпроси на българската литературна история. // *Литературна мисъл*, 1977, № 6, с. 17–33.

Каранфилов. Ефрем. Бележки по някои въпроси на критиката. // *Септември*, 1965, № 12.

Каранфилов, Ефрем. Задачи на литературната критика. // *Литературна мисъл*, 1979, № 3, с. 3–7.

Каролев, Стоян. Критически размишления за критиката. // *Септември*, 1965, № 9, с. 60–93.

Константинов, Георги. Разговор за критиката. // *Септември*, Год. XII, 1959, № 8, с. 158–182.

Куюнджиев, Кръстьо. От какво умира поезията. // *Пулс*, № 20, 27 септ. 1977, с. 7, 13.

Куюнджиев, Кръстьо. За сериозната критика. // *Септември*, 1962, № 12, с. 166–173.

Николов, Минко. Отговорности и възможности на критиката. // *Септември*, 1965, № 4.

Ничев, Боян. Споделени мисли за критиката. // *Септември*, 1973, № 5, с. 164–178.

Ничев, Боян. Методологически проблеми на българската литературна история. // *Литературна мисъл*, 1976, № 5, с. 48–67.

Петров, Здравко. Младостта на литературния критик. // *Петров,* Здравко. Срещи с големи и малки. – С.: Български писател, 1962.

Петров, Здравко. Из историята на българската марксистическа естетика и критика. // *Критици*. – С.: Български писател, 1988.

Петров, Здравко. Споделени мисли за критиката. // *Септември*, 1973, № 5, с. 164–178.

Петров, Здравко. Критиката – форма на четене : Здравко Петров на 50 г. : Интервю. // *Пламък*, 1978, № 6, с. 146–148.

Петко Росен. Спомени и размисли. – С.: Български писател, 1963.

Цанев, Георги. За литературния критик. // *Златорог*, 1931 г., № 1.

Цанев, Георги. Критиката като проза с идеологичен характер : [За Тончо Жечев]. // *Литературна мисъл*, 1972, № 1, с. 85–98.